

Балл Г.О.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛЮДИНОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Розглядаються методологічні засади діяльності, засобами або об'єктами якої є людинознавчі терміни. Враховуються, зокрема, особливості, пов'язані із застосуванням у термінології лексичних засобів певної національної мови.

Ключові слова: наука, людинознавство, наукове поняття, науковий термін, значення, смисл, національна мова.

Аж ніяк не претендуючи на повноту охоплення теми, вказаної у назві статті, виходитиму з того, що до обговорюваних методологічних засад належать, зокрема, такі вимоги: а) додержання загальних принципів розбудови наукової термінології та роботи з нею; б) врахування особливостей, притаманних у цьому плані людинознавству; в) врахування особливостей, пов'язаних із застосуванням у людинознавчій термінології лексичних засобів певної національної мови. У статті (знову-таки, без претензії на повноту висвітлення) обговорюються істотні, на мою думку, складові вказаних вимог.

1. Як відомо, мова є найважливішим інструментом буття кожної людини у культурі, зокрема буття професійного, а, кажучи конкретніше, – професійної діяльності та професійного спілкування. Це повною мірою, стосується, зокрема, діяльності та спілкування у сфері науки.

Так само відомо, що до мовних засобів наукової діяльності та наукового спілкування висуваються специфічні вимоги, безпосередньо пов'язані із суспільними функціями науки. Останні знаходять психологізовану конкретизацію у характеристичній нормативних смислів наукової діяльності (поняття „смысл” і „значення” я трактую, виходячи з концепції О.М. Леонтьєва, з певними доповненнями до неї [1, § 4.4]). Провідним зі згаданих смислів є *когнітивний*; він налаштовує на участь у вдосконаленні *наукових знань* (тобто систем *раціонально підтверджуваних* і апробованих науковим співтовариством *значень* досліджуваних об'єктів). Істотну роль у науковій діяльності відіграють також *комунікативні* смисли (для їх характеристики доцільно залучити широко витлумачене поняття *педагогічної комунікації* [4]); вони знаходять вияв у налаштуванні вченого на те, щоб передавати вдосконалювані ним наукові знання: по-перше, колегам і учням, з якими він безпосередньо спілкується; по-друге, науковому співтовариству; по-третє, практикам, зацікавленим у таких знаннях; в кінцевому рахунку – людству. Згадаймо також про вельми важливу роль спілкування (безпосереднього і здійснюваного через наукові тексти) у самій розбудові наукових знань.

Вказаний вище принцип раціональної підтверджуваності наукових знань знаходить, серед іншого, втілення у вимозі якнайчіткішого окреслення змісту використовуваних понять і однозначної відповідності між цими поняттями й термінами, якими вони позначаються у науковому тексті. Додержання цієї вимоги є необхідним для виконання логічного закону тотожності, за яким, коли у процесі умовиводу йдеться про якийсь предмет *A*, то протягом усього цього процесу $A = A$, тобто, кажучи словами В.Ф. Асмуса, ми маємо „мислити той самий предмет і в тому самому змісті його ознак” (цит. за [11, с. 596]). Коли ж цей закон не виконано, то отримані висновки вже не можна вважати раціонально підтвердженими.

З огляду на сказане, є цілком природним, що одні й ті самі слова виконують різні функції у наукових текстах, з одного боку, і у повсякденному мовленні, а також у художніх, публіцистичних, пропагандистських текстах, з іншого. У першому випадку слова, про які йдеться, є переважно носіями уніфікованих значень (*термінами*; прикладом може бути слово *сила*, коли воно позначає одну з величин у формулюванні фізичного закону); у другому ж випадку ті самі слова (хоча б та сама *сила* як звичайний іменник української або російської мови) постають носіями більш розмитих значень і водночас, великою мірою, емоційними носіями *смислів*. Найяскравіше ця функція виявляється у поезії – її характеризують як „діяльність з умноження і ускладнення смислів” [13, с. 484].

Г.О. Сатаров на прикладі того ж слова *сила* проілюстрував „міграцію понять” з буденної мови до наукової та у зворотному напрямку. Цитую мовою оригіналу: „...Понятие *сила* первоначально имело сцепления в обыденном языке вроде *сила льва* или *сила армии*. Затем, попав в науку, будучи использованным в ней, оно обрело новые сцепления типа *сила трения*, *сила притяжения*. Затем эти сцепления, вернувшись в обыденный язык..., породили новые сцепления и смыслы. Вот пример фразы, иллюстрирующей этот процесс: «Сила притяжения ее очарования была необычайно высока»” [18, с. 8].

Ясно, що однією з передумов адекватного розуміння тексту є з'ясування того, чи використовується певне слово або словосполучення як елемент суто наукової мови (тобто у термінологічній функції) чи як багатфункціональний елемент національної мови.

2. Слід належним чином поцінювати науку – з огляду на здійснюване нею вдосконалювання (розширення, впорядкування і обґрунтування) систематизованих знань – і водночас усвідомлювати, що корисні людські знання до наукових не зводяться. „...Наука, звичайно, – каже В.С. Стьопін, – відрізняється і від мистецтва, і від релігійного досвіду, і від філософського пізнання, а це все є типи пізнавальної діяльності людини. Наука – вельми важлива частина культури, проте вона не вичерпує всієї культури” (цит. за [9, с. 59]). У мистецтві (зокрема, у художній літературі) зосереджено „багатюще, багатогранне знання життя, але це, звичайно, не наукове знання” [15, с. 67]. Сказане стосується передусім психологічних знань: „не є таємницею, що спостереження митців неодноразово розкривали такі сторони людської душі, котрі лише згодом ставали предметом наукового

вивчення” [16, с. 9]. Відповідно, ці спостереження (точніше, їхні відображення у творах митців) використовуються як один з видів матеріалу для науково-психологічного аналізу.

Тим часом сам митець не зобов'язаний обґрунтовувати істинність змісту своїх творів. „Я так бачу!” – наче каже він, а справа читача чи глядача – вірити або не вірити йому. До того ж, для митця є головним (так би мовити, закладеним у провідному смислі його діяльності) збагачення не знань, а смислового поля того кола осіб, до якого він звертається зі своїм твором. Натомість вчений налаштований (див. вище) саме на збагачення систематизованих наукових знань. Претендувати бодай на просування у цьому напрямку він може лише за умови обґрунтування істинності своїх висновків. На те, що йому повірять „на слово”, він, на відміну від митця, не розраховує.

Щоправда, жорсткі вимоги до засобів і способів науково-пізнавальної діяльності – це радше ідеали, ніж норми, які підлягають безумовному виконанню. Можливий ступінь наближення до вказаних ідеалів залежить, по-перше, від характеру досліджуваних об'єктів і, по-друге, від так зв. дослідницької програми, або парадигми [19]. Орієнтуючись на ці критерії, виокремлюють певні типи наук. Найбільш обґрунтованим (див. виступ В.П. Філатова на круглому столі [9]) видається розрізнення чотирьох типів. а саме: 1) „точні” природничі науки (фізика, хімія тощо); 2) описово-класифікаційні природничі науки (наприклад, науки про Землю); 3) соціальні науки (наприклад, економічна наука, соціологія), які намагаються з'ясувати закономірності функціонування людських спільнот; 4) гуманітарні науки (історична наука, культурологія тощо). Межі між цими типами не є чіткими, а в низці наук змагаються різні парадигми. Як відзначає Р.М. Фрумкіна, у лінгвістиці „побудови, які одні дослідники вважають наукою, для інших виглядатимуть у кращому разі есеїстикою. У психології приблизно та ж сама картина” [20, с. 146]. Справді, як ми знаємо, у психології здебільшого конкурують (а мали б взаємодіяти) природничонаукова і гуманітарна парадигми, які віддають перевагу відповідно номотетичним та ідеографічним методам дослідження.

Тож у міру переходу від „точних” наук, через проміжні типи, до гуманітарних, стає менш строгим додержання норм раціонального пізнання; на їх пом'якшення йдуть заради повнішого охоплення істотних властивостей вельми складних досліджуваних об'єктів, у тому числі таких властивостей, які дуже важко формалізувати.

Вказане пом'якшення вимог стосується й мовних засобів науки. Коли слова національних мов використовуються, скажімо, як психологічні терміни, семантичні властивості цих слів змінюються. Наприклад, значеннєве поле українського слова *почуття* охоплює й ті явища, для позначення яких у науково-психологічному дискурсі адекватнішими будуть терміни *відчуття*, *емоція*, *афект* та ін. Отже, термінологічне й нетермінологічне значення слова *почуття* не є тотожними. Проте тут немає такої різкої відмінності, як між розглянутими вище термінологічним (чинним у фізичній науці) й нетермінологічним значеннями слова *сила*.

Точні науки, пише Г.С. Померанц, „мають справу з банальними предметами думки, тому вони й точні. Можна точно висловитися про властивості міді, з органічною молекулою справа гірша... А з людиною зовсім кепська. Спробуйте точно висловитися про Гамлета” [17, с. 27].

Процитоване положення може бути поставлене під деякий сумнів у тій частині, яка стосується природничих наук. Адже ці науки відкрили у предметах фізичних і хімічних досліджень такі глибини, такі незвичні, з буденного погляду, властивості, що говорити про банальність предмета думки не випадає. Але, як кажуть, усе пізнається у порівнянні. Нагадаю каламбур, сказаний Альбертом Айнштайном на завершення бесіди із Жаном П'яже: „Я впевнився, що будова атома – то дитяча гра порівняно із дитячою грою” (малось на увазі – з дитячою грою як предметом дослідження).

3. Щойно наведені слова Г.С. Померанца можна інтерпретувати як виклик психологічній науці: якою мірою здатна вона, зберігаючи чіткість висловлюваних думок, визначеність і обґрунтованість висновків, наблизитися до досягнутої митцями (наприклад, Шекспіром) глибини проникнення у таємниці людської душі?

Одним із засобів такого наближення є вдосконалення поняттєво-термінологічного апарату, зокрема, через ущільнення поняттєвої мережі, або так зв. „розщеплення понять на два або більшу їх кількість” [21, с. 11], – воно дає змогу відображати з належною чіткістю дедалі тонкіші якісні особливості досліджуваних об'єктів. Проте для реалізації такої стратегії завжди бракує термінів – тож долають цю нестачу, звертаючись до латини, давньогрецької мови тощо. Це дозволяє, наприклад, розмежувати значення початково синонімічних слів – суто слов'янського *дія* і слова латинського походження *операція*, або, в англійській мові, – слів з різними латинськими коренями *action* і *operation*. При цьому трапляється так, що розподіл значень між термінами (або термінів між значеннями; найкраще, мабуть, сказати: встановлення відповідності між значеннями й термінами) здійснюється у різних дисциплінах по-різному, ба навіть протилежним чином. Справді, при психологічному аналізі діяльності виходять із того, що *дія* спрямована на досягнення певної мети, а спосіб цієї дії складається з *операцій* (за концепцією П.Я. Гальперіна, – орієнтувальних, виконавчих і контрольних). Натомість у хірургії, у військовій справі, у так зв. „дослідженні операцій” (прикладній математичній дисципліні, що застосовується для планування діяльності) *операція*, навпаки, трактується як система *дій*, яка має забезпечити досягнення певної мети. Запитувати, який з двох альтернативних розподілів є кращий, так само безглуздо, як з'ясувати, що є правильнішим: як у польській мові, позначати фонему [с] літерою *s*, а фонему [ш] – сполученням *sz* чи, як в угорській мові, – діяти протилежним чином. В усіх описаних випадках є доречним коментар „так історично склалося”, і людині, яка звикла до певного варіанту відповідності між знаками й десигнатами, саме цей варіант здається найбільш природним.

Повертаючись до проблеми вдосконалення поняттєво-термінологічного апарату науки через „розщеплення понять”, слід наголосити на наступному: а) принциповим є саме розмежування понять, яке дозволяє адекватніше охарактеризувати охоплювані цими поняттями об’єкти, включно із взаємодією між ними; б) обрання для позначення виокремлених понять тих чи тих термінів є питанням другорядним, але, обравши певний термінологічний варіант, слід послідовно триматися його, поважаючи водночас право представників інших наукових дисциплін, напрямів, шкіл на інші варіанти та враховуючи термінологічні розбіжності у взаємодії з партнерами. У зв’язку зі сказаним пошлюся ще на В.С. Біблера, який, розмірковуючи над співвідношенням понять, позначуваних російськими термінами *мораль* і *нравственность* (і охоплюваних цими поняттями явищ), вказував на істотність „не дефініцій, а реального розрізнення двох сфер людської етики, реального їх сполучування (в оригіналі – „сопряжения”). А що як називати, то вже річ десята” [8, с. 245].

Отже, у науковій комунікації завжди є істотними змісти використовуваних понять. Менш істотним є те, яким терміном позначають певне поняття, якщо його зміст окреслено і учасники комунікації згодні щодо цього змісту й утримують його у своїх розмірковуваннях і дискусіях, так що логічний закон тотожності діє. Вказаному утриманню заважає, серед іншого, недостатнє врахування того, що зміст однойменних понять, використовуваних у різних (нехай споріднених) галузях людинознавства, зовсім не є тотожним. Тим паче це є так, коли зіставляються власне наукові (нехай гуманітарні) дисципліни і філософські вчення, які (за всієї своєї цінності – див. наведену вище тезу В.С. Стьопіна) виходять – особливо, коли йдеться про релігійну філософію, – за межі науки.

З огляду на сказане, я дозволив собі у [7, с. 213 – 215] деякі зауваження на адресу аналізу поняття „особистість” у публікації [10] відомого російського психолога В.П. Зінченка. Головне у цих зауваженнях полягає у наступному. В.П. Зінченко цілком доречно привернув увагу психологів до трактування особистості у філософській антропології (зокрема, у працях О.Ф. Лосева, П.О. Флоренського, М.М. Бахтіна, Г.Г. Шпета). Особистість постає при цьому здебільшого як деякий ідеал (наприклад, за П.О. Флоренським, „особистість, яка розуміється у сенсі *чистої* особистості, є для кожного Я лише ідеал – межа прагнень і самопобудови” – цит. за [10, с. 266]). Але якщо філософи правомірно зосереджуються на розкритті змісту цього ідеалу, то головна місія психологів (принаймні, гуманістично зорієнтованих) інша – простежувати можливості, шляхи, варіанти, закономірності руху до нього і, якщо мати на увазі практичний вимір психології, – допомагати у цьому русі, причому робити це вже щодо маленьких дітей, в яких, кажучи словами О.Ф. Лазурського, „особистість як єдність, у справжньому сенсі цього слова, ... майже не існує” [12, с. 59]. Як підкреслює С.Д. Максименко, з погляду генетичної психології, „для того щоб зрозуміти, що таке особистість, треба пояснити і показати (відтворити в моделях) процес її становлення, визначити, яким чином і в результаті дії яких саме закономірностей і механізмів виникає і розвивається особистість як цілісність” [3, с. 84].

Тож, якщо й погодитися з В.П. Зінченком, що особистість в окресленому ним філософському сенсі недоречно надавати „випробуванню, вивченню й оцінкам” [10, с. 266], – цю тезу не можна поширювати на особистість як предмет психологічного дослідження. Поза сумнівом, між філософським і психологічним трактуваннями особистості має відбуватися взаємодія, діалог. Але він буде плідний лише за умови ясного розмежування вказаних трактувань.

Оскільки ми зачепили поняття особистості, то варто нагадати, що й у межах самої психології його трактування є дуже різноманітними, часом такими, що важко узгоджуються одне з одним, – див. [1, § 2.1.1]. Ситуації цього типу є неминучими у процесі розвитку науки; проте, якщо вони не рефлексуються, то постають чималі труднощі в опануванні психологічних знань. Адже студенти (і не лише вони) звикли орієнтуватися на терміни, їх не навчили тому, що у людинознавстві ті самі терміни в різних дисциплінах і в різних наукових школах у межах однієї дисципліни можуть позначати поняття дуже різного змісту. На жаль, у викладанні психології та інших людинознавчих дисциплін цій проблемі не надається належної ваги.

4. У § 2 було наголошено на тому, що, порівняно з термінами точних наук, людинознавчі терміни є значно ближчими за своєю семантикою до звичайних (не прив’язаних до певного типу дискурсу) слів національних мов. Тому зміст людинознавчих понять виявляється залежним від особливостей національних мов, а отже, й національних культур; зафіксовані словниками відповідності термінів часто є тут лише приблизними, а високоякісне перекладання іншою мовою тексту з людинознавства (як і, скажімо, художнього тексту) є складною творчою діяльністю.

Звичайно, усі розвинені мови дають змогу досить адекватно передати найскладніші думки. Проте потрібні для цього засоби виявляються різними: там, де в якійсь мові вистачає, щоб виразити певний зміст, одного слова, в іншій є потрібні словосполучення, а іноді – розгорнутий коментар.

Наведу приклад із власного перекладацького досвіду. Один із „постулатів гуманістичної психології” Дж. Б’юджентал у своїй праці, що стала віхою на шляху становлення цього напрямку, сформулював дуже лаконічно: „*Man is aware*” [22, с. 23]. Як перекласти це судження українською? Відповідь, яка напрошується спершу: „*Людина є свідомою*” – була б хибною, про що, на щастя, попередив, роз’яснюючи цей постулат, сам Б’юджентал: „*Awareness is postulated to be continuous and at many levels. But so viewing it, we recognize that all aspects of his experience are not equally available to man, but that, whatever the degree of consciousness, awareness is an essential part of man’s being*” [там само]. Тут заслуговує на увагу чітке розрізнення понять *awareness* і *consciousness*. Що ж до перекладу, то довелося, поступившись лаконічністю, сформулювати даний постулат українською у вигляді: „*Людина має неперервний суб’єктивний досвід*” [2, с. 86].

Цікаво, що англійський іменник *person* не має (коли розглядається як людинознавчий термін) гарного російського відповідника (українським відповідником, швидше за все, можна вважати *особу*). Це дається взнаки при використанні похідних термінів, таких як *person-centered approach*, за К. Роджерсом. Вживані переклади (*лично-центрированный подход* і *человеко-центрированный подход*) є недосконалими, але знайти кращий варіант важко. Український переклад *особо-центрований підхід* звучить незвично, але, на мою думку, адекватно передає зміст, який закладався в обговорюване поняття засновником підходу.

Певні обмеження властиві й англійській людинознавчій термінології. Так, дуже різні за своїми значеннями російські терміни *деятельность* і *активность* (або українські *діяльність* і *активність*) прийнято передавати англійською як

activity, що не може не спричиняти труднощів, особливо при перекладанні російських чи українських текстів, де одночасно вживаються обидва терміни.

Із розбіжностями у значеннях термінів, належних до різних мов, стикаємося і в галузі наукознавства та методології науки. Зокрема, англійське слово *science* здебільшого позначає вужче поняття, ніж російське чи українське *наука* або німецьке *Wissenschaft*. Зазвичай *science* розуміється як наука природнича або побудована на кшталт природничої. Відповідно, *scientist* – це вчений, що займається саме такою наукою. Гуманітарій, який вивчає тексти, – це швидше не *scientist*, а *scholar*. На думку Р. Трача, окреслене розуміння поняття *science* „частково пояснює, чому саме в англійських країнах головною течією сучасної психології є психологія як природнича наука” [5, с. 56].

Специфіку гуманітарних наук, мабуть, найкраще виражає німецький термін *Geisteswissenschaften* (буквально – „науки про дух”). Він, хоч існував і раніше, але після появи 1883 року праці Вільгельма Дільтея „Вступ до наук про дух” набув широкого вжитку і дещо згодом, як констатує В.Л. Махлін, став дуже вагомим „у німецькому духовно-історичному й теоретичному контексті”; англійською ж „його доводиться перекладати ще й сьогодні лише приблизно: радше як *human studies*, ніж як *human sciences*. Труднощі обговорення філософії гуманітарних наук аж до сьогодні зовсім не випадково пов’язані з проблемою перекладу, особливо «переведення» в англо-американський культурно-мовленнєвий контекст” [14, с. 204] (у російському оригіналі двічі вжито слово *перевод*, що надає висловлюванню дещо каламбурного звучання).

Застосовуючи і вдосконалюючи термінологію людинознавчих наук, слід якнайповніше використовувати багатющий потенціал національних мов, а в разі потреби й нарощувати його, але діяти при цьому обережно, з повагою до притаманних певній мові закономірностей.

Проілюструю цю тезу на прикладі одного із суперечливих питань української психолого-педагогічної термінології.

У радянські часи широко вживався прикметник *учбовий* як відповідник до російського *учебный*. Але тоді як щодо останнього є очевидним його походження від іменника *учёба*, в українській мові не існує іменника, від якого був би утворений прикметник *учбовий*, тобто він виявляється чужим системі української мови. Звідси виправдане негативне ставлення до нього з боку українських філологів (зокрема, редакторів) і, як наслідок, поступове вилучення його з вжитку, із заміною прикметником *навчальний*. Останньому, однак, у багатьох контекстах бракує чіткого значення, необхідного для наукових термінів, і це раз у раз викликає суперечки між науковцями й редакторами. Науковці вказують, зокрема, що за допомогою слова *навчальний* не можна адекватно передати українською мовою важливі для педагогічної психології поняття, позначувані російськими термінами *учебная деятельность*, *учебное действие*, *учебная задача*. Адже, скажімо, поняття *навчальна задача* (якщо виходити з найпоширенішого розуміння *навчання* як спільної діяльності вчителя і учня або учнів) є придатним хіба що як родово стосовно розв’язуваної учнем задачі, яку російською мовою називають „учебной”, і *дидактичної задачі*, розв’язуваної вчителем.

Проте з цієї суперечки (й суперечності) існує досить простий вихід. Він базується на вже досить поширеному сьогодні використанні терміна *учіння* як відповідника до російських слів *учение* (трактоване як процес або діяльність) і *учёба*. Іменник *учіння* здавна існує в українській мові (він є, зокрема, у відомому словнику Бориса Грінченка), а до наукового вжитку був уведений Г.С. Костюком. Настав час зробити наступний крок і збагатити українську психолого-педагогічну термінологію прикметником *учіннєвий*, утвореним від цього іменника за тою самою моделлю, за якою від іменника *мислення* утворено прикметник *мисленнєвий*, а від іменника *мовлення* – *мовленнєвий* (до двох останніх прикметників психологічна громадськість вже призвичаїлася). Тоді вищезгадані важливі поняття цілком природно постануть в українському обличчі як *учіннєва діяльність*, *учіннєва дія* і *учіннєва задача*.

5. Завершуючи статтю, висловлю кілька міркувань, розгортання яких здається мені актуальним, але виходить за її межі.

Перше. У статті зосереджено увагу лише на одній характерній властивості понять людинознавчих наук і термінів, якими позначаються ці поняття, – їхній меншій чіткості, порівняно з поняттями й термінами „точних” наук. Поза розглядом залишилась не менш важлива особливість людинознавчих понять і термінів – їхня ціннісна (а відтак, і емоційна) навантаженість. Спробу аналізу цієї особливості здійснено у [6]; безумовно, такий аналіз слід продовжувати й поглиблювати.

Друге. У статті наголошувалось на труднощах, пов’язаних із розробленням і застосуванням поняттєво-термінологічних засобів людинознавства. Але слід бачити і другий, так би мовити, позитивний бік медалі. Йдеться про те, що співвіднесення притаманних різним духовним системам (науковим і близьким до науки дисциплінам, науковим напрямкам і школам, національним мовам і культурам) трактувань понять про ті чи ті складні об’єкти, розкриття спільного й відмінного у цих трактуваннях сприяє повнішому й глибшому пізнанню і вказаних об’єктів, і згаданих духовних систем.

Третє. Заглиблення в обговорювані проблеми становить не тільки академічний інтерес. Ознайомлення з окресленими у статті труднощами пізнання й комунікації, із принципами додання цих труднощів і надбаннями, яких можна при цьому досягти, підвищить рівень професійної культури широкого кола дослідників у галузі людинознавчих наук, викладачів відповідних дисциплін, перекладачів, редакторів тощо. Конкретніше розкриття шляхів такого підвищення потребує, звичайно, додаткових зусиль.

Четверте. Бажано запланувати і провести, з використанням сучасних методів, емпіричні психологічні дослідження різних видів діяльності, об’єктами й засобами якої є людинознавчі терміни. Це дозволить конкретизувати дотичні до обговореної теми теоретичні висновки і практичні рекомендації.

Література

1. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). – К.; Рівне: Видавець Олег Зень, 2007. – 172 с.
2. Б’юджентал Дж. Третя сила у психології // Гуманістична психологія: Антологія в 3 т. / За ред. Р. Трача, Г. Балла. – Т. 1. Гуманістичні підходи в західній психології XX ст. – К.: Пульсари, 2001. – С. 80 – 90.

3. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К.: Вид-во ТОВ “КММ”, 2006. – 240 с.
4. Мусатов С.О. Психологія педагогічної комунікації: теоретико-методологічний аналіз. – К.; Рівне: Ліста-М, 2003. – 176 с.
5. Трач Р. Ганс-Георг Гадамер: [довідка] // Гуманістична психологія: Антологія в 3 т. / За ред. Р. Трача, Г. Балла. – Т. 2. Психологія і духовність. – К.: Пульсари, 2005. – С. 55 – 57.
6. Балл Г.А. Эмоциональная нагруженность человековедческих терминов как методологическая и этическая проблема // Мова і культура: Шоста Міжнародна наукова конференція. – К.: Collegium, 1998. – Т. I. – С. 5 – 13.
7. Балл Г.А. Психология в радиогуманистической перспективе: Избр. работы. – К.: Основа, 2006. – 408 с.
8. Библиер В.С. На гранях логики культуры: Книга избранных очерков. – М.: Русск. феноменологич. общ-во, 1997. – 440 с.
9. Гуманитарная наука как предмет философско-методологического анализа (материалы “круглого стола”) // Вопр. философии. – 2007. – № 6. – С. 57 – 82.
10. Зинченко В.П. Добавление редактора [к статье «Личность»] // Большой психологический словарь / Под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – С. 265 – 266.
11. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – 720 с.
12. Лазурский А.Ф. Классификация личностей. – Л.: Госиздат, 1924. – 290 с.
13. Лобок А.М. Антропология мифа. – Екатеринбург: Банк культурной информации, 1997. – 688 с.
14. Махлин В.Л. Философия гуманитарных наук // Философия науки. Методология и история конкретных наук: Учебное пособие. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2007. – С. 194 – 220.
15. Митрохин Л.Н. Из бесед с академиком Ойзерманом // Вопр. философии. – 2004. – № 5. – С. 33 – 77.
16. Москвичев С.Г. Мотивация, деятельность и управление. – К.; Сан-Франциско: Light Press, 2003. – 492 с.
17. Померанц Г. Интеллигент в разломе России // Искусство кино. – 1993. – № 6. – С. 27 – 29.
18. Сатаров Г.А. Общественное мнение и общественное сознание: реальность и миф // Обществ. науки и современность. – 2007. – № 4. – С. 5 – 23.
19. Федотова В.Г. Основные исследовательские программы социально-гуманитарных наук // Философия науки. Методология и история конкретных наук: Учебное пособие. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2007. – С. 285 – 305.
20. Фрумкина Р.М. Социальное познание в контексте лингвистики и психологии // Обществ. науки и современность. – 2007. – № 1. – С. 145 – 156.
21. Яновская С.А. Предисловие // Карнан Р. Значение и необходимость. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1959. – С. 5 – 21.
22. Bugental, J.F.T. The third force in psychology // Journal of Humanistic Psychology. – 1964. – Vol. 4. – No. 1. – P. 19 – 26.

Методологические основы использования и совершенствования человековедческой терминологии

Рассматриваются методологические основы деятельности, средствами или объектами которой являются человековедческие термины. Учитываются, в частности, особенности, связанные с применением в терминологии лексических средств того или иного национального языка.

Ключевые слова: наука, человековедение, научное понятие, научный термин, значение, смысл, национальный язык.

Methodological foundations of using and perfecting the terminology in human sciences

The author considers methodological foundations of activities in which terms of human sciences are means or objects. He takes in account, in particular, peculiarities connected with terminological using the lexical means of a national language.

Key words: science, human sciences, scientific concept, scientific term, meaning, sense, national language.